

Blažek, Václav; Schwarz, Michal

Jména nádob v tocharských jazycích

Linguistica Brunensia. 2015, vol. 63, iss. 1, pp. 21-35

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/133863>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Václav Blažek & Michal Schwarz

JMÉNA NÁDOB V TOCHARSKÝCH JAZYCÍCH

ABSTRACT

The purpose of the present contribution is to summarize the Tocharian vessel-names and offer new etymological solutions of terms without satisfactory etymologies. The choice of our linguistic interest in this contribution, vessel-names in Tocharian, was motivated by the fact that vessels are integral part of exchange trade probably from discovery of ceramics and represent an ideal tool for study of mutual contacts between languages. We conclude that the borrowed terms were adopted in various chronological layers, depending on application of typical Tocharian sound rules, and from various donor-languages: (a) Most recent are apparently terms of Sanskrit origin (karute-, kump, kunti, prāṅkār / bhrāṅkār, bhājam, maybe watsālo and kwalyiye), since practically no sound rules typical for Tocharian appear in them. (b) Iranian loans (tās-, sapule) are probably older. At least in one case (sapule) it is possible to determine the Bactrian source. The Tocharian-Bactrian contact is dated to the 2nd cent. BCE. (c) In the case of cultural terms (lyakace, kwalyiye) the development typical for Tocharian B may be identified. (d) The terms aise & tsere seem to be formed in Tocharian B proper. (e) The term lwāke, if our Chinese etymology is correct, was borrowed in the beginning of the 1st mill. CE.

KEYWORDS

Vessel names; Tocharian; Sanskrit, Iranian; Chinese.

1. Úvod

Cílem článku je popis jmen nádob, která se objevují v tocharských textech, jejich etymologická analýza vedoucí určení zdrojových jazyků v případě výpůjček nebo příbuzných termínů v jiných indoevropských jazycích v případě slov původních. V několika případech předkládáme zcela nová etymologická řešení (§2.9-2.13).

Navazujeme tak na studii věnovanou označení nádob určených k pití v indoevropských jazycích (BLAŽEK 2014).

2. Jména nádob

Jména nádob v tocharských textech jsou nejčastěji indoárijského původu:

2.1 B *karute-širyem*

Jedná se o částečný kalk sanskrtského *karoṭa-pāṇi*- „držení *karoṭa* v ruce“, kde první složka skt. *karoṭa*- „šálek, miska; lebka“ (MW 255) je adaptována do podoby toch. B *karute*- a druhou složku skt. *pāṇi*- „ruka“ (MW 615) substituuje tocharské adjektivum B **širye* < **šār-ye*, odvozené z toch. B *šar* „ruka“ < **šār* (PINAULT 2008, 299–300).

2.2 A *kump* „amfora, džbán; konvice“

Nejpravděpodobnější zdroj je skt. *kumbha*- „nádoba, džbán, konvice na vodu“ (POUCHA 1955, 78; HILMARSSON 1996, 192; DTA 151), i když je možno uvažovat i o íránském původu, vzhledem k existenci avest. *xumba*- a střpers. *xumb* „mísa“ (TREMBLAY 2005, 441). Anonymní recenzent upozorňuje na přítomnost zjevně téhož kulturního termínu i v altajských jazycích: turk. **Kumgan* > karach., ujh. *qumyan*, tur. dial. *kumyan* „kotel, džbán“ aj. || l.mong. *qombuqa* „měch“ || tung. **kōmba* „naběračka“ > evenki *kōmba*, nanai *qomba* aj. || střjp. *kama* „kotel“ (EDAL I, 737: **kumba(ka)*). Zde mohl zprostředkující roli sehrát některý íránský jazyk, ale ani podíl tocharštiny není vyloučen. Za pozornost stojí názor A. LUBOTSKÉHO (2001, 303), který indoíránské formy s neznělými aspirátami pokládá za vliv předárijského substrátu Centrální Asie a uvažuje (p.c.) o jeho identifikaci s archeologickou kulturou zvanou ‘baktrijsko-margiánský archeologický komplex’ {BMAC}. Tato kultura doby bronzové datovaná do let 2300–1700 př. n. l. mohla skutečně disponovat oním primárním jazykem-zdrojem, odkud by toto kulturní slovo proniklo jak do jazyků altajských, kde by se štafetovitě šířilo po obchodních stezkách, tak do jazyků íránských i indoárijských, velmi pravděpodobně nezávisle až po jejich oddělení, jež rekalibrovaná glottochronologie klade k roku 2700 př. n. l. (BLAŽEK – HEGEDŮS 2012, 43).

2.3 A *kunti* „mísa, konvice“

B dem. *kuntiške* „konvička“, plus kompozitum v A *kuntis-tsek* „hrnčír“ (*kuntis* = ak. pl.), vše adaptováno z buddhistického hybridního sanskrtu (dále BHS) *kuṇḍi*- „konvice, mísa, džbán“ (POUCHA 1955, 76–77; VAN WINDEKENS 1976, 628; ADAMS 1999, 184; DTA 148).

2.4 A *prāṅkār* „amfora, džbán“

B *bhrāṅkār* „nádoba“ je výpůjčka z BHS *bhṛṅgāra*- „zlatá mísa nebo váza“ (POUCHA 1955, 201; ADAMS 1999, 435).

2.5 B *bhājaṃ* „konvice, nádoba“

Opět má původ v BHS *bhājana-* „nádoba [na pití]“ i se zvláštním významem „nádoba, konvice, talíř, šálek“ (ADAMS 1999, 435).

2.6 B *watsālo* „druh konvice nebo kožený měch [na vodu]“

2.6.1. VAN WINDEKENS (1988, 100–101) toto jméno spojoval se skt. *vatsá-* „tele“ a uvažoval o adaptaci se sémantickou motivací „kožený měch na vodu z telecí kůže“ (srov. též ADAMS 1999, 585 & 2013, 635). Tento návrh může mít oporu v chotanském *vasī*, pl. *vasīya* „nádoba“ < **vats-* (BAILEY 1979, 380). VAN WINDEKENS vysvětloval *l*-extenzi ze sanskrtského derivátu *vatsalá-* „visící na teleti“. Tento tvar je doložen v núristánsko-dardském **vatsala-* „tele“ > gambir *wečelá* m., °lí f., aškun *učələ́* m., °lí f., waigali *wučalá*, šumašti *wáčolik*, pašai *wáčelik*, *wáčula* id. (TURNER 1966, ##11239, 11244).

2.6.2 Alternativní zdroj by mohl být v hypotetickém kompozitu ze skt. *vatsá-* „tele“ & *ālu-*/*ālū-*/*āru-* f. „malá nádoba na vodu“ (Lex.), klas. *ālūkā-* „nádoba na vodu“ (EWAI III, 23, 25). První složka má slibné příbuzné tvary v italských jazycích v lat. *vās*, gen. *vāsis* „váza, nádoba“, umberském abl. pl. *vasus*, nom. pl. *uasor*, ak. pl. *uasor* „nádoba“. Absence rhotacismu by předpokládala italské **uāss-* či **uāTs-* (srov. de VAAN 2008, 655).

Další dvě (nebo tři při započtení §2.2) jména nádob jsou íránského původu:

2.7 B *sapule* „konvice“

2.7.1 VAN WINDEKENS zvažoval odvození z indoevropského slovesa **sep-* „zacházet (s někým dobře), vážít si“ (LIV 537; POKORNY 1959, 909). Je to sice možné zejména s ohledem na avest. *hap-* „držet, zastávat“, za sémanticky a morfologicky transparentní řešení to ale považovat nelze.

2.7.2 SIMS-WILLIAMS (1997, 3–15; 2007, 261, 325; srov. též TREMBLAY 2005, 436; ADAMS 2013, 738–739) toto jméno přesvědčivě odvozuje z baktrijského *σαβολο* „konvice“ < **sapa-uda-* „nádoba na vodu“ už podle ISEBAERTA (1991, 146–147), který spojoval toch. *sapule* s tvary v ‘*l*-dialektu’, které odpovídají klasickému pers. *sabūy* „šálek, džbán“, npers. *sabo*, *sabū* „šálek, džbán, konvice, sklenice“ (STEINGASS 1892, 650), zatímco arm. *sap’or* „džbán“ naznačuje parthský původ přes nedoložené aramejské **sappod*. První složka **sapa-* je rekonstruována podle chot. *savaā-* „krabice, košík“ (**sapatā-*), pers. *sabad*, *sapad*, dial. *sebat*, *sevda* „koš“, které se rozšířilo do mnoha íránských jazyků: kurd. *sabad* „bedna“, yidgha *sāvdē*, wakhi *sapt*, šughni *sipt* „košík“, mundžani *sāvda* atd., ale též do turk. *sāpāt* „koš“ (BAILEY 1979, 422–423; MORGENSTIERNE 1974, 75; STEBLIN-KAMENSKIJ 1999, 307–308).

2.8 B *tās-* „nádoba na pití“

2.8.1 ADAMS (1999, 288: **tāsi*, ak. pl. *tasanna*) slovo odvozuje od slovesa *tā-* „položít, posadit“, ale bez jakéhokoliv výkladu sémantického vývoje.

2.8.2 ISEBAERT (1991, 146) byl pro íránský původ, opíraje se o avest. *tašta-* „šálek“, ke kterému lze připojit chot. *tcašta* „mísa“ (BAILEY 1979, 137: vliv slovesa *čāš- „pít“), part. *t'št & t'št /tāst/, t'stg /tāstag/* „šálek“ (DURKIN-MEISTERERNST 2004, 322), zor. pahlaví *tšt /tašt/* „mísa“ (MACKENZIE 1971, 82), pers. *tast* „šálek, číše“ (STEINGASS 1892, 280) a vedle toho i *tās* „šálek, miska, talíř“ (STEINGASS 1892, 275). Reverzní výpůjčka *ṭās* „šálek, pohár; číše; nádoba na chlazení vody; brokát“ (STEINGASS 1892, 806) pochází z persko-arabského *ṭās*, pl. *ṭāssāt*. Íránské jméno nádoby je odvozené od slovesa doloženého v avest. *taš-* „řezat; vyrábět“ < **teṭk-* (CHEUNG 2007, 384–385; LIV 638).

Jedno nebo dvě další jména nádob pravděpodobně představují kulturní *Wanderwörter*:

2.9. B *lyakace ak. sg., lykaceṃ ak. pl.* „druh nádoby“, pravděpodobně „mísa“ (ADAMS 2013, 613)

Vnitřní rekonstrukce vede přes typicky tocharské B změny **le-* > *lya-* a **-dijō-* > *-ce* k hypotetickému východisku **leKadijō-*. Lze je srovnat s řec. *λέκος* „mísa, talíř, konvice, pánev“ [Hipponax, 6. stol. př. n. l.], dem. *λεκίς, -ίδος* [Epicharmos, 5. stol. př. n. l.], *λεκάνη* „mísa, hrnec, pánev“ [Aristophanes, 5.–4. stol. př. n. l.], dem. *λεκανίδιον* [Pollyx, 2. stol. n. l.]. Zvláště poslední tvar odpovídá pratocharskému **leKadijō-* tak sugestivně, že místo společného dědictví je pravděpodobnější primární řecký zdroj, v procesu jehož adaptace proběhla asimilace a haplogogie: **lekanidijō-* > **lekadidijō-* > **lekadijō-* nebo metateze nazály s dentálou a následná reinterpretace nazály jako pádové koncovky: **lekanidijō-* > **lekadinijō-*, srov. nepravidelný tvar ak. pl. *lykacenne* (viz ADAMS 2013, 614). Dále stojí za zmínku, že i řec. *λεκάνη* nebo helénistická varianta *λακάνη* byly adaptovány řadou jazyků Blízkého Východu a Centrální Asie, např. arm. *łekan, lekan, lakan*, syr. *laqnā*, arab. *lakan, laqan*, pers. *lakan, lagan*, chot. *lakāna* „mísa“ (BAILEY 1979, 370). Přítomnost řečtiny v geografickém sousedství tocharštiny vyhlíží na první pohled nepravděpodobně, přesto k takové situaci zřejmě došlo, a to ve 2. st. př. n. l., kdy Tocharové na čas vtrhli do Baktrie, kde v té době řečtina fungovala jako jazyk úředních dokumentů (srov. BERNARD 1994; BLAŽEK – SCHWARZ 2008/2011, 119, 122–123).

2.10 B *kwaljiye* „druh nádoby“ (ADAMS 2013, 253)

Pravděpodobně se jedná o kulturní termín indoárijského původu, srov. skt. *kulya-* n. „nádoba na kosti“ [MBh I, 150] nebo *kulija-* n. „speciální nádoba“ [Kaus.] / „druh míry“ [Pāṇ.], pkt. *kullaḍa-* n. „malá nádoba“, *kulluḍiā-* f. „džbán“, dále skt. *kúlāla-* „hrnčíř“ [VS] (MW 296; TURNER 1966, ##3350, 3354; EWAI III, 112; I, 374). Ale i jiné indoevropské jazyky mají jména nádob typu *kuli*^o: srov. klínopisné luvijské ^{DUG}*ku-llita-* „nádoba (na med nebo olej)“ (MELCHERT 1993, 106; TISCHLER 2001, 83); řec. *κῶλιξ* „šálek (na nápoje nebo víno)“ [Phokylides; Sappho]. Za povšimnutí stojí ty-

picky tocharská změna *kul^o > kwal^o, která se projevuje jak u vlastních tocharských slov (např. k_ušiye, akuz. kwašai „obec“ – ADAMS 2013, 198), tak u výpůjček z BHS (např. kurm ~ kwarm „tumor“ < BHS gulma- ADAMS 2013, 253).

V případech dvou termínů se zdá být nejpravděpodobnější možností vlastní indoevropská etymologie:

2.11 B aise „hrnec/konvice na vaření“

2.11.1 SCHMIDT (1999, 99–100) navrhuje původní význam „kovový hrnec“. Tvar aise může být tematizací s-kmene *aies- „měď“ nebo „kov“ na *aišo- „kovový předmět“ (BLAŽEK 2010, 97). Pro sémantický vývoj srov. skt. lauhā- f. „kovový nebo železný hrnec na vaření, kotlík, pánev“ [Lex.] (MW 909) : lōha- „rudý; měděný“.

2.11.2 Ve vztahu k skt. ekvivalentu sthālī- f., sthāla-/sthālā- n. „hliněná nádoba“ PINAULT (2008, 126–27) a ADAMS (2013, 113) uvažují o původním tvaru typu *H₁ai-(e)ś-o- odvozeném ze slovesa *H₁ai- „být teplý“ (POKORNY 1959; KÜMMEL, LIV 229 – nicméně na základě het. ā(i)-/i- „být horký“ – a KLOEKHORST 2008, 165 navrhuje dvě laryngály v kořeni: *H₁eH₂i-). ADAMS (2009, 21, 29) rekonstruuje výchozí tvar *H₂aišo-, a to i v pozdějším vydání (ADAMS 2013, 113). Odvozuje jej z hypotetického slovesného základu *H₂aiś- „vypalovat [hlínu/keramiku]“ (o.s.), kdy spatřoval oporu v toch. B išcem „kachle, cihla“, išcake „hlína (tj. druh hlíny k vypalování)“ a v jejich íránských zdrojích, konkrétně např. v avest. ištiia- „cihla“, dále zəmōištuua- „hliněná cihla“ atd. (srov. EWAI I, 201). LUBOTSKY (2001, 304) ale spatřuje i původ indoíránského *išt(i)ā- „cihla“ v neindoevropském substrátu.

2.11.3 Z pohledu morfologického a sémantického vývoje se zdá lepší etymologie toch. B aise na základě sigmatických derivátů od kořene *H₂eid^h- „zapálit, hořet“ (POKORNY 1959, 11–12; KÜMMEL, LIV 259): germ. *aidsō(n) > staroisl. eisa „žhavé uhlíky; oheň“, nor. dial. eisa „ohniště“, švéd. dial. ajsa „kamna“ (FALK – TORP 1909, 3; de VRIES 1962, 97–98); avest. aēśma- „palivo“ < *aiđ^h-s-mo- (ESIJ I, 144 s dalšími příbuznými tvary v íránských jazycích); litev. iesmė „náklad, dřevo na zatopení v kamnech, množství topiva na jedno přiložení“ < *aiđ^h-s-miā; srov. též iesmėlė „malý oheň“ (POKORNY 1959, 12; FRAENKEL 1962–1965, 3, 182). Přímou etymologickou souvislost mezi významy „ohniště“ a „nádoba na vaření“ lze dokumentovat příklady jako stang. ofen „pec“ vs. ofnet „uzavřená nádoba“ nebo gót. aúhns „pec“ vs. véd. ukhá- „kotel/kotlík“ [AV], ukhā „kotlík/kastrol, hrnec nebo nádoba, kterou lze položit do ohniště“ [RV] (HOLTHAUSEN 1963, 240; LEHMANN 1986, 49). Předchůdce toch. B aise „hrnec na vaření“, ve zpětné projekci *aiđ^hso- má blízko ke germ. *aidsō(n) „ohniště“ < *aiđ^hsā.

1 ADAMS (2013, 113) podotýká, že v moderních indoíránských jazycích se význam posunul na „kovová nádoba“, zejména v dardském jazyce šina tāl- „železný ták“, kašmír. thāl „kovový talíř“ (TURNER 1966, #13766).

2.12 B tsere (zapisované jako ttserē) „druh nádoby“ nebo „množství kapaliny poloviční ve vztahu k lwaňke“ (CHING 2011, 68; ADAMS 2013, 810)

Tocharské slovo může odrážet **d^hēr-*, derivát typu *vřddhi-* od kořene **d^her-* „používat, obsahovat“, který pokračuje v toch. A *tsraši* „energický“, *tsraṣṣune*, B *tsirauñe* / *tsirewñe* / *tsiromñe* „energie, síla, odvaha“. Tento sémantický vývoj je doložený v skt. *dhāraka-* m. „nádobu libovolného druhu [Suśr.] / „konvice na vodu“ [Lex.]. Tento tvar vychází z *dhāra-* „uchovávat/pojímající“, odvozeného ze slovesa *dhar-* „nosit/vézt, uchovávat, vlastnit“ [Dhātup.] / „vážit, vyvažovat, měřit [MBh] (MW 515, 519) < ie. **d^her-* (POKORNY 1959, 252–254; LIV 145).

Jedno jméno nádoby dosud nemá uspokojivou etymologii:

2.13 Toch. *lwāke* „konvice/nádoba“

Nom.-ak. pl. *lwāksa*, v kompozitu *lwaksā-tsaika* „hrnčíř“.

2.13.1. Slovo je doloženo např. v následujících kontextech:

- Fragment PK AS 7J z rukopisu Karmavibhaṅga β

lwāke tatākau ; *mā(sketār s)u cm(e)lane* ; *kreṃt pelaiḱnentse* ²

- Lakṣaṇa-Buddhastotra 11a–16a, z rukopisu Araṇemi α, THT 73 | b3 | 9:

... :) *po aiṣiññeṣeṃ pelaiḱnentamṭs lwāke ścmañña aiśamñentse krentaunaṣṣe samūdrā* : *dhyananmaṣṣana swañcai* ³

- Rukopis z jeskyně Miñ-Öy Qizil (kód: T III MQ 17:38 v turfanské sbírce v Berlíně) THT 396

ntse lwāke cau ⁴

- Rukopis z jeskyně Miñ-Öy Qizil v Šorčugu (kód: T III MQR 71, T III Š 63 Frg; v turfanské sbírce v Berlíně)

lwāke ā – ayāto /// /// *rñeṣṣe tau* /// ⁵

2.13.2. Patrně první etymologii navrhnul PEDERSEN (1941, 71f), který slovo analyzoval jako kompozitum „nádobu na mytí“, jehož první složku odvozoval ze slovesa **leuH₃-* „mýt“ (POKORNY 1959, 692; LIV 418) a druhá složka podle něho měla odpo-

2 v souladu s anglickým překladem Georgese-Jeana PINAULTA <http://www.univie.ac.at/tocharian/?PK%20AS%207J> - b1

3 <http://www.univie.ac.at/tocharian/?THT%2073> - b3

4 <http://www.univie.ac.at/tocharian/?THT%20396> - a2

5 <http://www.univie.ac.at/tocharian/?THT%20572> - a4

vídat gótskému *kas* „nádobá“. Druhou etymologii předložil VAN WINDEKENS (1976, 270), který slovo odvozoval od tocharského jména pro „zvíře“, tj. A *lu*, nom.-ak. pl. *lwā*, B *luwo*, nom.-ak. pl. *lwāsa*, lok. pl. *lwākam*. Ač jsou tyto tvary velice podobné, analýza je nepravděpodobná ze sémantického hlediska.

2.13.3 V sanskrtu jsou nejméně tři jména nádob, která by mohla být zdrojem tocharského slova:

(a) *lauhā*- f. „kovový nebo železný hrnec na vaření, kotlík, pánev“ [Lex.] (MW 909) : *lóha*- „rudý; měděný“;

(b) *lāvaṇika*- n. „nádobna na sůl“ : *lāvaṇa*- „sůl, slaný“ [Lex.] (MW 900);

(c) *ālukā*- „nádobna na vodu“ [klas.] (EWAI III, 23; see §6).

Ad (a): vnitřní *-h-* mohlo být v tocharštině nahrazeno za *-k-*, srov. A *wrok*, B ak. sg. *wrākai* „skořápka ústřice“, které je výpůjčkou z chotanosackého *mrāha*- „perla“ (srov. ADAMS 1999, 615–616; TREMBLAY 2005, 434). Ale skt. *lauhā*- označuje výhradně kovovou nádobu, zatímco u tocharského jména není takový explicitní význam doložen.

Ad (b): význam slova *lāvaṇika*- je tak specifický, že by se uchoval i v případě výpůjčky, bez ohledu na slabiku *-ṇi-*, které v tocharském jméně nic neodpovídá.

Ad (c): v tomto případě by bylo nutné vycházet z metateze slabik *āluk°* > **luāk°*. Jenže bez jakékoli jiné analogie jde o řešení *ad hoc*. Různé typy metateze zahrnují i případy (a) a (b).

2.13.4 Pokud se vezme v úvahu ‘labiální metateze’, tj. ve skutečnosti důsledek *u-*umlautu (VAN WINDEKENS 1976, 55), kdy došlo k transformaci kmene **lwāk°* z hypotetického východiska **lāku-/*lākw-⁶*, je možné spojit tocharské slovo s ie. **laku-/*lakuo-* „nádrž na vodu“ > řec. *λάκκος* „rybník pro chov vodního ptactva“ [Herodotos]; „cisterna, nádrž“ [Aristophanes], „jímka, nádrž“ [Herodotos]; „jímka pro uchování vína, oleje nebo zrní“ [Xenophon]; lat. *lacus* „jezero“ (> stang. *lacu* „řeka, potok“), *lacūna* „prohlubeň, jáma, vodní nádrž“; stir. *loch* „jezero, vodní nádrž“, gal. toponymum *Penne-locōs* a galská výpůjčka v jihovýchodní francouzštině *loye* < **lokuā*, stkorn. a bret. *lagen* „jezíčko“; stang. *lagu* „jezero, záplava“, pl. „mořská hladina“, stsas. *lagu-strōm* „vody“, stsev. *lqgr*, gen. *lagar* „moře, voda, tekutina“, *lá, lē* „příbřežní voda“ < **lahō*; stsl. *loky*, gen. sg. *lokъve* „louže, tůň, nádrž“ (POKORNY 1959, 653; de VAAN 2008, 322). Pokud jde o sémantický rozdíl, hlavní význam „nádrž na vodu“ se zdá být uspokojivý jako společný jmenovatel pro jména s významy „hrnec/konvice“, „jáma/jímka na víno nebo olej“, „cisterna“ a „jezero“.

2.13.5 Jako řešení se nabízí ale i neindoevropská alternativa: adaptace čínského jména nádoby, které předcházelo modernímu dvojslabičnému tvaru 陶壺 *taohu* „keramická

6 Srov. B *kwasār*, A *kursār* „míle; běh, dráha“ < **k̑rs-r-u-* (ADAMS 2013, 253); AB *kulyp-* „toužit“, B *kwälypelle* „touha“ < **k̑ä-lyup-* **ko(m)-leub^h-* (BLAŽEK – SCHWARZ 2011, 74–75); A *pukmäs* – imperativ od *kum-* „přijít“ < **pā-kum-ās* (VAN WINDEKENS 1976, 55).

nádoba/konvice“ (konkrétní archeologické doklady viz např. QI & WANG 2008, 44–45, 50–51, 66–67, 76–79, 100–103, 134–137, 148–149, 164–165, 168–173, 180–183, 256–257).

13.5.1. Pokud přistoupíme ke zpětné projekci obou složek tohoto moderního čínské kompozita do jeho historických vývojových stadií podle rekonstrukcí Sergeje STAROSTINA (2005), dostaneme následující výsledky i s přihlédnutím k rekonstrukcím jiných sinologů:

陶

Současná výslovnost (Peking): *táo* „keramika“

Střední čínština: **dāw* = raná střední čínština **daw* „keramika“ (PULLEYBLANK 1991, 303)

Pozdní & střední poklasická čínština: **dhāw*

Raná poklasická čínština: **dhəw*

Čínština za dynastie Východní Han: **lhəw*

Čínština za dynastie Západní Han: **ʔhəw*

Klasická & preklasická stará čínština: **ʔhū*

Schuessler 2007, 492: stará čínština **lú* „keramika“ (*Liji* – komentátor Zhèng Xuán)

GSR, #1047 d: **d'óg* / **d'áu* „keramika“

Vietnamské čtení: *lu*

壺⁷

Současná výslovnost (Peking): *hú* „lahvová tykev (*Lagenaria leucantha*); džbán“

Pozdní střední čínština: **yo* = raná střední čínština **ɣo* „láhev na víno, konvice“ (PULLEYBLANK 1991, 126)

Pozdní, střední i raná poklasická čínština: **gā* (~ *ɣ-*)

Čínština za dynastie Východní i Západní Han: **gā* (~ *ɣ-*)

Klasická & preklasická stará čínština: **g(h)ā*

SCHUESSLER (2007, 281): stará čínština **gā* „lahvová tykev, plochá láhev; čajová konvice“

BAXTER (1992, 643, 763): stará čínština **g/ha*

GSR, #0056 a-d: **g'o* / **ɣuo* „plochá láhev, váza tvaru láhve; lahvová tykev“ (znak se objevuje už na nápisech na kostech z doby dynastie Yin / Shang 1600–1046 př. n. l.) Vietnamská výslovnost znaku *hū* je spíše pozdní výpůjčka; pravidelný sinovietnamský tvar je *hồ*.

V jazyce bai oblasti Bijiang: *vu*².

2.13.5.2 Čínské jméno pro nádobu mohlo být do tocharštiny vypůjčeno v době dynastie Východní Han, kdy se iniciální konsonant první slabiky realizoval jako

7 Znak 壺 je tradiční variantou pro 壺. Viz http://www.hantrainerpro.com/dictionary/chinese-english/translation-hu_kettle.htm

*lh-. V pozdějších vývojových fázích se čínská iniciála změnila na dentálu, zatímco ve starší fázi šlo o realizaci *ʎh-, kdy by se laterální afrikáta nejspíš v tocharštině adaptovala na kl-⁸. Objasnit substituci diftongu -āw- z doby Pozdní dynastie Han na tocharské -wā- už je obtížnější. Změna mohla být způsobena absencí dlouhého diftongu -āu- v tocharských nefinálních slabikách (srov. VAN WINDEKENS 1976, 36 - výklad k finále -āu); dále se mohl projevit vliv ā-umlautu (srov. RINGE 1996, 160-63). Tvar nom.-ak. sg. -e v B *lwake* by odpovídal tvaru *-os v o-kmenech a s-kmenech (VAN WINDEKENS 1979, 74). Tvar nom.-ak. pl. *lwāksa* lze určit jako s-kmen v tocharštině B (VAN WINDEKENS 1976, 270; ADAMS 1988, 128: °ksa < °k-es-ā < °k-es-(e)H₂). Koncové -a (*-ā) ve *lwāksa* a -ā v kompozitu *lwaksā-tsaika* „hrnčír“ (PINAULT 2007, 247, 561) přesně odpovídá finále *-ā rekonstruované ve všech vývojových stádiích čínského 陶壺 *taohu* „keramická nádoba“, která předcházela středočínskému *dāw-γo. Čínský tvar *lhāw-gā v rekonstrukci pro období Pozdní Han byl zřejmě reinterpretován jako nom.-ak. pl. neutra v rané tocharštině B. Tento typ plurálu byl pravděpodobně prodloužen do podoby s-kmenu paralelnímu k toch. B nom.-ak. pl. *lwāsa* vs. A *lwā* „zvířata“ (VAN WINDEKENS 1979, 75, 190; PINAULT 1989, 90). Je škoda, že kromě toch. B *lwāke*, pl. *lwāksa*, zatím není znám protějšek tohoto jména v tocharštině A.

Pro lepší orientaci uvádíme periodizaci dějin vývoje čínštiny:

Fáze	STAROSTIN 1989, 431-33	SCHUESSLER 2007
Střední čínština ¹	konec 6. – začátek 10. stol. n. l.	Střední čínština: ca. 600
Pozdní poklasická čínština ²	5. stol. n. l.	
Střední poklasická čínština ³	4. stol. n. l.	
Raná poklasická čínština ⁴	3. stol. n. l.	
Čínština za dynastie Východní Han ⁵	0 – zač. 3. stol. n. l.	Čínština za dynastie Pozdní Han: 1.-2. stol. n. l.
Čínština za dynastie Západní Han ⁶	konec 3. stol. př. n. l. – 0	
Klasická stará čínština ⁷	5.-3. stol. př. n. l.	Stará čínština: 1000-200 př. n. l.
Preklasická stará čínština ⁸	10.-6. stol. př. n. l.	

8 Srov. toch. A *klu* m. sg., B *klu* (rod není znám) „rýže“. Slovo mohlo být výpůjčkou z preklasické staré čínštiny *zhū⁷ „rýžové pole, rostlina rýže“, dnes 稻 *dào* (BLAŽEK 1999, 81-82; LUBOTSKY - STAROSTIN 2003, 262). SCHUESSLER (1987, 116) rekonstruoval staročínské *glaw?, ale později tento tvar změnil na *lū? (SCHUESSLER 2007, 207).

Poznámky:

- 1) dynastie Tang (618–907 n. l.) a (581–618 n. l.).
- 2) Jižní a Severní dynastie (420–589 n. l.).
- 3) dynastie Jin (265–420 CE).
- 4) období Tři království (220–280 n. l.).
- 5) dynastie Východní Han (25–220 n. l.) a dynastie Xin (9–23 n. l.).
- 6) dynastie Západní Han (206 př. n. l. – 9 n. l.).
- 7) dynastie Qin (221–206 př. n. l.) a Období válčících států (481/475/403–221 př. n. l.).
- 8) Období jaro a podzim (722–479 př. n. l.) a období Západní Zhou (1046–771 př. n. l.).

3. Appendix: Keramická terminologie ve světle archeologie

V Ujgurské autonomní oblasti Xinjiang se na archeologických lokalitách našlo mnoho druhů keramických či hliněných nádob. Následující přehled vychází z výpravné monografie *The Ancient Culture in Xinjinag along the Silk Road* (QI – WANG 2008). K čínským termínům přiřazujeme překlad nebo opis a věcné poznámky. Roli může hrát fakt, že většina nepoškozených nádob se našla v hrobech, tj. mohlo by jít i o méně opracované nádoby. Termín „keramický“ užíváme ve smyslu „hliněný“. O porcelán se jedná spíše ve výjimečných případech. Kromě hliněných a keramických nádob se našly i nádoby z kovu, laku, dřeva a skla (příslušný čínský termín pak má jinou první složku kompozita). Nádoby větší než pohárek na pití mívají jedno až tři držadla, případně jsou modelovány tak, aby se daly snadno uchopit. U konvic na tekutinu bývá hrdlo zúžené, případně upravené k nalévání; zvláště vymodelovaná hubice bývá u nádob ze staršího období výjimečná. Pro skladování a přenášení tekutin stejně jako obchod se zrním, olejem a alkoholem se nejvíce hodily nádoby se zúženým hrdlem, které bylo možné zazátkovat. Tyto nádoby označuje výlučně termín 陶壺 *taohu* „keramická konvice“. Řemeslné výrobky z čínské produkce stejně jako dominantní rozšíření čínského obchodu do Tarimské pánve za dynastií Han a Tang vedly k tomu, že uživatelé tocharských jazyků měli přímý přístup nejen k nejužívanějším nádobám čínské proveniencí už od dynastie Han, ale i k jejich čínským názvům.

陶甗 *taozeng* – větší keramická nádoba na vaření či skladování, výška a průměr okolo 25 cm.

陶灯 *taodeng* „keramická lampa“ – obvykle menší miska na olej s volně loženým knotem

陶碗 *taowan* „keramická mísa, miska, umyvadlo“

陶罐 *taoguan* „keramický hrnec, hrnek, džbán“

陶壺 *taohu* „keramická konvice“

陶杯 *taobei* „keramický šálek, hrnek“

陶豆 *taodou* „keramická miska na stopce“, cca „pohár“

陶釜 *taofu* „keramický kotel, kotlík“

陶钵 *taobo* „keramická miska/nádoba s držadlem“, „miska na almužnu (pro buddhistické mnichy)“

陶桶 *taotong* „keramické vědro, džber“

陶盆 *taopen* „keramická miska, mísa (na 3 nožkách)“

陶香炉 *taoxianglu* – keramická nádoba na pálení vonných obětí

陶瓶 *taoping* – keramický džbán nebo láhev, obvykle dole širší s výškou 15–20 cm

陶瓮 *taoweng* – keramická obří nádoba na skladování obilovin apod., vysoká až 1,5 metru o průměru až 1,4 metru

4. Závěr

Jména nádob v tocharštině jsme se rozhodli popsat proto, že nádoby byly součástí výměnného obchodu – nutně i jako předměty pro stanovení objemové míry platidel jako obilí od doby, kdy se začala užívat keramika. Tato jména jsou proto zvláště vhodná ke studiu vzájemných jazykových kontaktů. Můžeme uzavřít, že tocharská jména nádob pochází z různých chronologických období a jazyků-dárců, jak můžeme vyčíst z hláskových zákonů typických pro tocharštinu:

(a) Nejnovější jsou zjevně jména nádob sanskrtského původu (§2.1–2.5, ?2.6), u kterých se ještě neuplatnila prakticky žádná z hláskových pravidel typických pro tocharštinu. Nejpravděpodobnějším zdrojem je buddhistický hybridní sanskrť. K nim se může řadit termín *kwalyiye* (§2.10), za jehož transformaci ze skt. *kulya* – je odpovědné pravidlo, které je doloženo i v jiných výpůjčkách z (buddhistického hybridního) sanskrťu.

(b) Íránské výpůjčky jsou pravděpodobně starší – přinejmenším v jednom případě (§2.7) bylo možné určit zdroj v baktrijštině a tocharsko-baktrijský kontakt se datuje do 2 stol. př. n. l. (BLAŽEK – SCHWARZ 2008/2011, 141).

(c) Kulturní termín (§2.9) v perspektivě vnitřní rekonstrukce ukazuje na pravděpodobný řecký zdroj.

(d) Termíny §2.11, 2.12 se zdají být v tocharštině B původní, tj. s indoevropskou etymologií, i když inspiraci sanskrtem v případě #12 také nelze vyloučit.

(e) Pokud je správná naše čínská etymologie jména §2.13, pak jde o výpůjčku z počátku 1. tisíciletí n. l., z pozdní fáze dynastie Han. V záloze je též indoevropská etymologie, která je však založena na nejistých předpokladech hláskových i sémantických změn.

Zkratky: A tocharština A, abl. ablativ, ak. akuzativ, arab. arabský, arm. arménský, avest. avestský, B tocharština B, bret. bretonský, dem. deminutivum, dial. dialekt, f. femininum, gal. galský, gen. genitiv, germ. germánský, gót. gótský, het. hetitský, хот. chotanosacký, ie. indoevropský, jp. japonský, karach. karachanidský, klas. klasický, korn. kornský, kurd. kurdský, l. literární, lat. latinský, litev. litevský, lok. lokativ, m. maskulinum, mong. mon-

golský, n- novo-, n. neutrum, nom. nominativ, nor. norský, part. parthský, pers. perský, pl. plurál, pkt. prákrť, řec. řecký, sg. singulár, skt. sanskrť, srov. srovnej, stang. staroanglický, stsl. staroslověnský, stir. staroirský, stř- středo-, stsev. staroseverský, syr. syrský, švéd. švédský, toch. tocharský, tung. tunguzský, turk. turkický, ujgh. ujghurský, véd. védský, zor. zoroastrijský.

LITERATURA

- ADAMS, Douglas Q. 1988. *Tocharian Historical Phonology and Morphology*. New Haven: American Oriental Society.
- ADAMS, Douglas Q. 1999. *A Dictionary of Tocharian B*. Amsterdam–Atlanta: Rodopi.
- ADAMS, Douglas Q. 2009. New and improved words: additions and corrections to *A dictionary of Tocharian B*, Part 1: Words beginning with vowels. *Tocharian and Indo-European Studies*, 11, s. 13–37.
- ADAMS, Douglas Q. 2013. *A Dictionary of Tocharian B (Revised and Greatly Enlarged)*. Vol. 1–2. Amsterdam–New York: Rodopi.
- BAILEY, Harold Walter. 1979. *Dictionary of Khotan Saka*. Cambridge: University Press.
- BAXTER, William H. 1992. *A Handbook of Old Chinese Phonology*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter.
- BERNARD, Paul. 1994. The Greek Kingdoms of Central Asia. In: HARMATTA, János, ed. *History of civilizations of Central Asia*. Volume II. *The development of sedentary and nomadic civilizations: 700 B.C. to A.D. 250*. Paris: UNESCO Publishing, s. 99–129.
- BLAŽEK, Václav. 1999. Alimenta Tocharica (1–3). *Tocharian and Indo-European Studies*, 8, s. 79–84; see also In: SCHWARZ, Michal, ed. *Tocharian Studies*, Brno: Masaryk University 2011, s. 40–45.
- BLAŽEK, Václav. 2010. *The Indo-European „Smith“*. Washington D.C.: Institute for the Study of Man. *Journal of Indo-European Studies*, Monograph Series, 58.
- BLAŽEK, Václav. 2014. Nádobu určené k pití v indoevropském slovníku. *Linguistica-Brunensia*, 62(1), s. 67–76.
- BLAŽEK, Václav – SCHWARZ, Michal. 2008/2011. Tocharians. Who they were, where they came from and where they lived. *Lingua Posnaniensis*, 2008, 50, s. 47–74, cited after the version in *Tocharian Studies*, Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 113–147.
- BLAŽEK, Václav – SCHWARZ, Michal. 2011a. *Tocharian Studies*. Brno, Masarykova univerzita.
- BLAŽEK, Václav – SCHWARZ, Michal. 2011b. Tocharian AB *kulyp-* ‘to crave, desire’ and the Indo-European root **leub^h-*. *Indogermanische Forschungen*, 116, s. 72–86.
- BLAŽEK, Václav – HEGEDŮS, Irén. 2012. On the position of Nuristani within Indo-Iranian. Paper presented at the conference *Sound of Indo-European 2: Papers on Indo-European phonetics, phonemics and morphophonemics*. Muenchen: Lincom, s. 40–66.
- CHEUNG, Johnny. 2007. *Etymological Dictionary of the Iranian Verb*. Leiden–Boston: Brill.
- CHING, Chao-jung. 2011. Silk in Ancient Kucha: on the Toch. B word *kaum** found in the documents of the Tang period. *Tocharian and Indo-European Studies*, 12, s. 63–82.
- DTA = CARLING, Gerđ – PINAULT, Georges-Jean – WINTER, Werner. 2009. *Dictionary and Thesaurus of Tocharian A*. Vol. I: A–J, Wiesbaden: Harrassowitz.

- DURKIN-MEISTERERNST, Desmond. 2004. *Dictionary of Manichaeic Texts*. Vol. III: *Texts from Central Asia and China*. Edited by Nicholas Sims-Williams, Part 1: *Dictionary of Manichaeic Middle Persian and Parthian*. Turnhout (Belgium): Brepols.
- EDAL = STAROSTIN, Sergei – DYBO, Anna – MUDRAK, Oleg. 2003. *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*. Leiden–Boston: Brill.
- ESIJ = RASTORGUEVA, Vera – ĚDELMAN, Džoj. 2000. *Ětimologiĉeskij slovař iranskix jazykov*. Tom I. Moskva: Vostoĉnaja literatura.
- EWAI = MAYRHOFER, Manfred. 1986–2001. *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen*. B. I–III. Heidelberg: Winter.
- FALK, Hjalmar – TORP, Alf. 1909. *Wortschatz der germanischen Spracheinheit*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- FRAENKEL, Ernst. 1962–1965. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. B. I–II. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht – Heidelberg: Winter.
- HILMARSSON, J. 1996. *Materials for a Tocharian Historical and Etymological Dictionary*. Edited by LUBOTSKY, A. – ÞÓRHALLSDÓTTIR, G. Reykjavík: Málvísindastofnun Háskola Íslands.
- HOLTHAUSEN, Ferdinand. 1963. *Altenglisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Winter.
- GSR = KARLGREN, Bernhard. 1957. *Grammata Serica Recensa*. Stockholm: Museum of Far Eastern Antiquities, Stockholm.
- ISEBAERT, Lambert. 1991. Quelques considerations sur les emprunts iraniens en tocharien. Le traitement des diphtongues. In: LAMBERT, Isebaert, ed. *Studia Etymologica Indoeuropaea. Memoriae A.J. Van Windekens dicata*. Louvain: Peeters, s. 141–150.
- KLOEKHORST, Alwin. 2008. *Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon*. Leiden–Boston: Brill.
- LEHMANN, Winfried Philipp. 1986. *A Gothic Etymological Dictionary*. Leiden: Brill.
- LIV = KÜMMEL, Martin et al., directed by Helmut RIX. 2001. *Lexicon der indogermanischen Verben*. Wiesbaden: Reichert.
- LUBOTSKY, Alexander. 2001. The Indo-Iranian substratum. In: CARPELAN, Chr. – PARPOLA, A. – KOSKIKALLIO, P., eds. *Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archaeological Considerations*. Helsinki: Société Finno-Ougrienne. Mémoires de la Société Finno-ougrienne, Vol. 242, s. 301–317.
- LUBOTSKY, Alexander. – STAROSTIN, Sergei. 2003. Turkic and Chinese Loanwords in Tocharian. In: BAUER, Brigitte L. M. – PINAULT, Georges-Jean. *Language in time and space. A Festschrift for Werner Winter on the Occasion of his 80th Birthday*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter, s. 257–271. See also STAROSTIN, Sergei A. 2007. *Trudy po jazykoznaniju*. Moskva: Jazyki slavjanskix kultur, s. 840–849.
- MACKENZIE, David Neil. 1971. *A Concise Pahlavi Dictionary*. London: Oxford University Press.
- MELCHERT, H. Craig. 1993. *Cuneiform Luvian Lexicon*. Chapel Hill: Self-published.
- MORGENSTIERNE, Georg. 1974. *Etymological Vocabulary of the Shughni Group*. Wiesbaden: Reichert Verlag.
- MW = MONIER-WILLIAMS, Sir Monier. 1899 (1993). *A Sanskrit-English Dictionary* [online]. Delhi, Motilal Banarsidass. [cit. 5.2.2015] Dostupné z: <http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/cgi-bin/tamil/recherche>
- PEDERSEN, Holger. 1941. *Tocharisch vom Gesichtspunkt der indo-europäischen Sprachvergleichung*. Copenhagen: Munksgaard.

- PINAULT, Georges-Jean. 2008. *Chrestomathie tokharienne. Textes et grammaire*. Leuven-Paris: Peeters.
- PINAULT, Georges-Jean. 1989. *Introduction au Tokharien*. Paris: L'Asiaticum.
- POKORNY, Julius. 1959. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern–München: Francke.
- POUCHA, Pavel. 1955. *Thesaurus Linguae Tocharicae Dialecti A. Institutiones Linguae Tocharicae. Pars I*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- PULLEYBLANK, Edwin G. 1991. *Lexicon of Reconstructed Pronunciation in Early Middle Chinese, Late Middle Chinese and Early Mandarin*. Vancouver: UBC Press.
- QI, X. – WANG, B., eds. 2008. *The Ancient Culture in Xinjiang along the Silk Road. Sichou zhi lu. Xinjiang gudai wenhua*. Wulumuqi: Xinjiang renmin chubanshe.
- RINGE, Donald A. 1996. *On the Chronology of Sound Changes in Tocharian. Vol. 1: From Proto-Indo-European to Proto-Tocharian*. New Haven: American Oriental Society.
- SCHMIDT, Klaus T. 1999. Irrwege der Textinterpretation II: Zum Ansatz eines westtocharischen Verbums *mutk-* 1. 'renforcer' ('verstärken'), 2. 'fermer (la porte)'. *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft*. 59, s. 95–106.
- SCHUESSLER, Axel. 1987. *A Dictionary of Early Zhou Chinese*. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- SCHUESSLER, Axel. 2007. *ABC Etymological Dictionary*. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- SIMS-WILLIAMS, Nicholas. 1997. Four Bactrian economic documents. *Bulletin of the Asia Institute*. 11, s. 3–15.
- SIMS-WILLIAMS, Nicholas. 2007. *Bactrian Documents from Northern Afghanistan. II: Letters and Buddhist Texts*. London: Oxford University Press.
- STAROSTIN, Sergei A. 1989. *Rekonstrukcija drevnekitajskoj fonologičeskoj sistemy*. Moskva: Nauka.
- STAROSTIN, Sergei A. 2005. *Database of Chinese Characters* [online]. [cit. 16.2.2015] Dostupné z: <http://starling.rinet.ru/cgi-bin/query.cgi?root=config&morpho=o&basename=\data\china\bighina>
- STEBLIN-KAMENSKIJ, Ivan Mixajlovič. 1999. *Étimologičeskij slovař vaxanskogo jazyka*. Sankt-Peterburg: Peterburgskoe Vostokovedenie.
- STEINGASS, Francis Joseph. 1892 (1957). *A Comprehensive Persian-English Dictionary, Including the Arabic words and phrases to be met with in Persian literature*. London: Routledge & Kegan Paul.
- TISCHLER, Johann. 2001. *Hethitisches Handwörterbuch. Mit dem Wortschatz der Nachbarsprachen*. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft. Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft, 102.
- TREMBLAY, Xavier. 2005. Irano-Tocharica et Tocharo-Iranica. *Bulletin of School of Oriental and Asiatic Society*. 68(3), s. 421–449.
- TURNER, R. L. 1966. *A comparative Dictionary of the Indo-Aryan Languages*. London: Oxford University Press.
- de VAAN, Michiel. 2008. *Etymological Dictionary of Latin and other Italic Languages*. Leiden–Boston: Brill.
- de VRIES, Jan. 1962. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden: Brill.
- VAN WINDEKENS, Albert Joris. 1976. *Le tokharien confronté avec les autres langues indo-européennes. Vol. I: La phonétique et le vocabulaire*. Louvain: Centre International de Dialectologie Générale.

VAN WINDEKENS, Albert Joris. 1979. *Le tokharien confronté avec les autres langues indo-européennes*. Vol. II.1: *La morphologie nominale*. Louvain: Centre International de Dialectologie Générale.

VAN WINDEKENS, Albert Joris. 1988. Reflexions sur l'origine de quelques termes tokhariens. *Indogermanische Forschungen*, 93, s. 96-101.

Poděkování: Studie vznikla díky grantu GAČR, projekt GAP406/12/0655. Náš vděk patří i D. Q. Adamsovi a anonymnímu recenzentovi za cenné komentáře.

Václav Blažek

Department of Linguistics and Baltic Studies
Faculty of Arts, Masaryk University
Arne Nováka 1, 602 00 Brno
Czech Republic
blazek@phil.muni.cz

Michal Schwarz

Department of Linguistics and Baltic Studies
Faculty of Arts, Masaryk University
Arne Nováka 1, 602 00 Brno
Czech Republic
schwarz@phil.muni.cz

